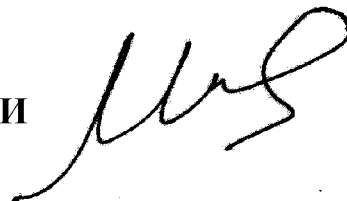

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

МУСАЄВА РОСАЛА ШАХІН КИЗИ

УДК 811.111.'42

**ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛЕЙ СУБ'ЄКТА
В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ»
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ІГРОВИХ КІНОТВОРІВ)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Харків – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, доцент
ФРОЛОВА Ірина Євгенівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри перекладознавства
імені Миколи Лукаша.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, доцент
СЛАНОВА Людмила Леонардівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут філології,
завідувач кафедри теорії і практики
перекладу з англійської мови;

кандидат філологічних наук, доцент
ЄМЕЛЬЯНОВА Олена Валеріанівна,
Сумський державний університет,
доцент кафедри германської філології.

Захист відбудеться 24 жовтня 2020 р. о 15.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

Автореферат розіслано 23 вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ірина МОРОЗОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована дисертація присвячена аналізу ролей, актуалізованих англомовним суб'єктом дискурсу дружби, та досліджених у взаємозв'язку із характеристиками комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Осмислення феномену дружби сягає корінням часів античності (Аристотель, Епіктет, Сенека, Цицерон та ін.) і продовжується у наш час з позицій філософської етики (Д. Еніс, Р. Кард, Д. Кокін, М. Тедеско, С. Вудкок та ін.) та соціально-психологічних студій (А. Адлер, М. Аргайл, Р. С. Немов, А. Д. Петровський, Г. Салліван, Ф. Теніс та ін.).

У мовознавчих розвідках значну увагу приділено вивченню концепта ДРУЖБА / FRIENDSHIP (О. О. Арапова, О. В. Грущак, М. В. Зіміна, К. С. Рябкова, О. Д. Шмельов, М. Ф. Хаметова, М. О. Хізова та ін.), який «моделює ситуацію дружби у всіх її елементах і відношеннях, із яскраво вираженою регулятивною складовою» (О. В. Коняєва), причому компонент «друг» визначено як невід'ємну складову цього концепту (О. І. Трубаєва), а зміст цього компоненту в англомовній лінгвокультурі описано А. Вежбицькою.

Набутий досвід складає основу вивчення дружби як комунікативної практики представників англомовної лінгвоспільноти, тоді як соціо-психологічна природа цього феномену, його наявність у ментальному просторі індивіда вказує на доцільність застосування дискурсологічного підходу. Основу цього підходу складає розуміння дискурсу як розумово-комунікативної вербалізованої взаємодії (Т. ван Дейк, І. С. Шевченко та ін.) та розроблені науковцями теоретичні засади дискурсологічного аналізу (Л. Р. Безугла, Л. І. Белєхова, І. М. Борисова, О. П. Воробйова, О. В. Ємельянова, В. І. Карасик, О. С. Маріна, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, Н. В. Петлюченко, Г. І. Приходько, В. О. Самохіна, Л. Л. Славова, Л. В. Солощук, Д. Шиффрін, Л. В. Чайка та ін.), включно із визначенням комунікативної ситуації та ролі суб'єкта дискурсу (А. Д. Белова, О. І. Гридасова, В. А. Ущина, І. Є. Фролова та ін.).

На цих підставах стає можливим доповнення мовознавчого знання про феномен дружби, а саме: виявлення та вивчення особливостей актуалізації ролей англомовного суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів».

Актуальність теми дисертації визначається опертям на засади когнітивно-комунікативного підходу до аналізу лінгвальних об'єктів, що дозволяє надати комплексну характеристику комунікативній ситуації «Бесіда друзів» шляхом аналізу актуалізованих у ній ролей суб'єкта. Посилює актуальність роботи нагальна потреба у визначенні суспільно значущих комунікативних практик між особами, пов'язаними взаєминами дружби. Дослідження сприяє розв'язанню важливого для сучасної лінгвістики наукового завдання –

встановлення взаємозв'язку між актуалізованою роллю англомовного суб'єкта та характеристиками комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що роль, актуалізована англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», визначає варіювання типів та підтипів цієї ситуації.

Зв'язок з науковими темами. Проблематика дисертаційного дослідження відповідає профілю досліджень, які проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна у рамках тем: «Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу» (номер державної реєстрації 0114U004320) та наукової теми кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша «Проблеми англійської філології, перекладознавства і методики у когнітивно-комунікативній парадигмі», затвердженої Вченою радою факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 3 від 27 лютого 2019 р. (здобувач – виконавець).

Об'єктом дослідження є роль суб'єкта, вербально втілена ним засобами англійської мови, у комунікативній ситуації «Бесіда друзів».

Предметом аналізу виступає рольовий потенціал у сукупності його когнітивних підвалин, комунікативних особливостей та засобів вербального втілення у взаємозв'язку із варіюванням характеристик цієї комунікативної ситуації.

Мета дослідження полягає у визначенні типів і підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» на основі виявлення та вивчення актуалізованих у ній ролей англомовного суб'єкта.

Поставлена мета передбачає послідовне розв'язання таких **завдань**:

- систематизувати та уточнити дані гуманітарного знання про феномен дружби, охарактеризувати комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» у термінах дискурсології, обґрунтувати статус суб'єкта як провідного конституювального чинника цієї ситуації, узагальнити інформацію щодо стереотипного знання про роль ДРУГ в англомовній лінгвокультурі;
- розробити процедуру дослідження, описати її етапи;
- змодельовати комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» у статичному та динамічному вимірах;
- сформувати джерельну на прикладову базу дослідження;
- встановити потенціал ролей, актуалізований англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів»;
- охарактеризувати кожен з виявлених ролей щодо її когнітивних, комунікативних характеристик та способів і засобів її вербалізації;
- виявити характер зв'язків між актуалізованою роллю суб'єкта та характеристиками досліджуваної комунікативної ситуації.

Матеріалом дослідження стали 2 567 дискурсивних фрагментів, кожен з яких збігається з мовленнєвим ходом. Ці фрагменти отримано зі скриптів 76 англомовних фільмів та епізодів серіалів, розміщених у мережі Інтернет.

Методологічною основою дослідження слугували принципи когнітивно-комунікативного аналізу, зокрема у їхньому дискурсивному векторі (О. С. Кубрякова, Т. ван Дейк, Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, Л. В. Солощук, І. Є. Фролова, І. С. Шевченко та ін.).

Для вирішення поставлених завдань у дослідження залучені такі **методи**:

- *аналізу, синтезу, індукції, дедукції, спостереження та опису*, використані для вивчення набутків релевантного наукового знання, формування та верифікації дослідницької гіпотези;
- *вибіркового добору, суцільної вибірки, інформаційного пошуку*, застосовані для добору фактичного матеріалу;
- *когнітивно-прагматичної інтерпретації* та елементи *дефінітивного аналізу*, потрібні для виявлення потенціалу актуалізованих ролей;
- *когнітивного моделювання* – для побудови моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів» та розробки інтеракційних фреймів – ментальних основ актуалізації ролей суб'єкта;
- *мовленнєвоактового, прагмасемантичного аналізу, інтерпретації тексту*, елементи *конверсаційного аналізу* були необхідні для виявлення особливостей вербального втілення цих ролей;
- *контекстуальний аналіз* був потрібним під час добору фактичного матеріалу та на всіх етапах його аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в доведенні взаємозв'язку між роллю, актуалізованою англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», та характеристиками цієї ситуації на основі встановлення рольового потенціалу та особливостей актуалізації кожної ролі. Зокрема, **вперше**:

- схарактеризовано комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як репрезентанта дискурсу дружби;
- розроблено статичну та динамічну моделі цієї ситуації;
- запропоновано та впроваджено в дослідницьку практику принципи аналізу вербально об'єктивованих ролей суб'єкта дискурсу;
- виявлено потенціал ролей, актуалізованих англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів»;
- вивчено когнітивні, комунікативні та власне вербальні особливості кожної реалізованої ролі;
- з'ясовано типи та підтипи комунікативної ситуації «Бесіда друзів», визначено їхні взаємозв'язки з актуалізованими ролями суб'єкта.

Наукову новизну отриманих результатів узагальнюють **такі положення, що виносяться на захист**:

1. Специфіка комунікативної ситуації «Бесіда друзів» полягає у тому, що вона є єдиним репрезентантом дискурсу дружби – англомовної неінституційної розумово-комунікативної діяльності діалогічної форми. Ментальною основою цього дискурсу є лінгвокультурний концепт ДРУЖБА / FRIENDSHIP, її конституювальною комунікативною рисою виступає роль суб'єкта, актуалізована у мовленнєвій взаємодії.

2. Роль суб'єкта – це лінгвоментальний та лінгвокомунікативний конструктор дискурсу, основу якого складає актуальне для вербальної комунікації декларативне та процедуральне стереотипне знання. Співвіднесення вербального внеску суб'єкта з цим знанням дозволяє усім учасникам взаємодії зрозуміти, яку роль актуалізує суб'єкт. За умов актуалізації стереотипної ролі ДРУГ, формується канонічний – кооперативний – тип комунікативної ситуації «Бесіда друзів», у випадках недотримання суб'єктом рольових вимог має місце неканонічний – некооперативний – тип цієї ситуації, де актуалізується роль НЕ ДРУГ. Ці ролі є базовими, вони зазнають конкретизації у кластерних ролях.

3. У комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу англомовний суб'єкт актуалізує (кластерні) ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК / ДОВІРЕНА ОСОБА / ПОМІЧНИК.

3.1. В основі вербалізації кожної з цих ролей лежить відповідний інтеракційний фрейм; реалізація властивої кожній ролі мети передбачує збереження / зміцнення дружніх взаємин. Роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК актуалізують обидва (усі) комуніканти як адресантну та адресатну; ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ПОМІЧНИК – один з учасників як адресатну, тоді як інший зазвичай верифікує приписувану йому / їй роль.

3.2. У вербалізації ролей ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК / ДОВІРЕНА ОСОБА провідною функціональною характеристикою висловлення виступає тема; актомовленнєві / прагмасемантичні характеристики є другорядними. У вербальному втіленні ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК такою характеристикою є актомовленнєва / прагмасемантична. Уживання номінативних позначень ролі ДРУГ найбільшою мірою властиве актуалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, де ці засоби виконують функцію інтенсифікації. Для актуалізації інших ролей використання таких засобів є менш типовим, вони виконують функції інтенсифікації та ідентифікації (остання характерна для реалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА).

4. У комунікативній ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу англомовний суб'єкт актуалізує ролі ДРУГ-КРИТИК та БАЙДУЖА ОСОБА, які суперечать стереотипним знанням та уявленням про рольові приписи дружньої взаємодії.

4.1. Кожна з цих ролей вербалізується на основі інтеракційного фрейму, що лежить у її підґрунті та зазнає видозмін залежно від мети, що переслідує

мовець: погіршення / переривання дружніх стосунків. Обидві ролі реалізуються одним суб'єктом, роль ДРУГ-критик – як адресатна, а роль ДРУГ-байдужа особа – як адресантна.

4.2. У вербалізації ролі ДРУГ-критик провідними характеристиками висловлення є мовленнєвоактова / прагмасемантична та тематична; номінативні позначення ролі ДРУГ використовуються okazіонально у функції інтенсифікації. Під час вербалізації ролі ДРУГ-байдужа особа значущості набувають мовленнєвоактова / прагмасемантична та структурно-інтеракційна характеристика; номінативних засобів не зареєстровано.

5. Актуалізація ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу формує відповідні підтипи у її межах: «Бесіда друзів – приємна бесіда / довірлива бесіда / допомога». Ролі, актуалізовані суб'єктом у цій ситуації некооперативного типу, не демонструють таких однозначних кореляцій: вербальне втілення ролей ДРУГ-критик, ДРУГ-байдужа особа спричиняє до утворення таких підтипів, як «Бесіда друзів – конфліктонебезпечна / конфліктогенна бесіда».

Теоретичне значення отриманих результатів зумовлене їхнім внеском у дискурсологію (визначення комунікативної ситуації «Бесіда друзів» як репрезентанти дискурсу дружби, встановлення рольового потенціалу цього англomовного дискурсу, аналізу ролі суб'єкта як лінгвоментального конструкту дискурсу, дослідження регулятивного впливу актуалізованих ролей на міжособистісні взаємини комунікантів), комунікативну та прагмалінгвістику (виявлення зв'язку між роллю суб'єкта та характеристиками комунікативної ситуації «Бесіда друзів», з'ясування комунікативних особливостей актуалізації ролей суб'єкта), когнітивну лінгвістику (розробка моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів» на основі акціонального фрейму та сценарію, а також інтеракційних фреймів – когнітивних підвалин реалізації кластерних ролей), комунікативно-функціональні студії (вивчення функціональних характеристик висловлень, задіяних у реалізації ролей суб'єкта).

Практична цінність отриманих результатів та висновків полягає у можливості їхнього використання в курсі теоретичної граматики англійської мови (розділ «Прагматика речення»), лінгвістики тексту (розділ «Тема тексту»), загального мовознавства (розділи «Мова і мислення», «Мова і суспільство»); у спецкурсах з дискурсології, комунікативної лінгвістики, теорії мовної комунікації, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, лінгвістичної конфліктології. Результати дослідження також можуть бути використані представниками різних галузей гуманітарного знання, які вивчають феномен дружби.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри перекладознавства імені

Миколи Лукаша (до 31.01.2018 р. – кафедра теорії та практики перекладу англійської мови) Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (2013–2020 рр.) та на 9-х конференціях: XIV, XVI, XVII наукових конференціях з міжнародною участю “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків 2015, 2017, 2018); V міжнародній науковій конференції «Сучасна англїстика і романїстика: перший рубїж нового тисячолїття» (Харків 2013); VI Міжнародному науковому форумі «Сучасна англїстика: до 85-річчя кафедри англїської філології» (Харків 2015); X науково-практичній конференції «Наукова спадщина В. В. Акуленка та сучасне мовознавство» (Київ, 2017); міжнародній науково-практичній конференції “Modern philological research: a combination of innovative and approaches” (Тбілісі 2018); науковій та професійній конференції “Philology and Linguistics in the Digital Age” (Будапешт 2018); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів» (Харків 2020).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в 12 публікаціях автора: 5 статтях (4 опубліковано у фахових вітчизняних виданнях, 1 – у закордонному виданні) та 7 тезах доповідей на наукових конференціях (особистий внесок здобувача в статті у співавторстві полягає в доборі та систематизації фактичного матеріалу). Загальний обсяг публікацій складає 4,1 друк. арк.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списків літератури (наукова література – 253 джерела, довідкові та лексикографічні джерела – 52 позиції, та 76 джерел ілюстративного матеріалу) і додатків (3 рисунки, 3 таблиці та список публікацій автора). Загальний обсяг роботи становить – 9,1 авт. арк., обсяг основного тексту – 7,1 авт. арк.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, матеріал, методи дослідження, його наукову новизну, теоретичне та практичне значення, надано дані про апробацію результатів і структуру дисертації.

У **першому розділі** роботи «Теоретичні основи аналізу актуалізації ролі суб’єкта в ситуації «БЕСІДА ДРУЗІВ» викладено її теоретичні засади: надано критичний огляд праць дискурсологічної проблематики; узагальнено інформацію досліджень, присвячених феномену дружби; виявлено дискурсивні властивості комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; обґрунтовано зв’язок цієї ситуації з роллю суб’єкта; подано дані досліджень, що описують роль ДРУГ в англomовній лінгвокультурі.

Опертя на розуміння дискурсу як вербалізованої інтерактивної когнітивно-комунікативної діяльності індивідуальних суб'єктів, здійснюваної у культурному, соціальному та ситуаційному контекстах (І. С. Шевченко), характеризує комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як таку, що репрезентує англомовний неінституційний діалогічний дискурс – дискурс дружби.

Важливість дружби у людському житті обумовлює інтерес до наукового осмислення цього феномену. У термінах філософської етики сформувалося уявлення про дружбу, яке акцентує моральні якості – доброчесність, альтруїзм тощо, причому це уявлення залишається незмінним протягом століть, зазнаючи лише певних доповнень та уточнень. З точки зору соціології підкреслюється важливість дружби у вибудуванні соціальних структур, які забезпечують можливості пізнання особистісних рис іншої людини; її значущість у розвитку людини у соціумі, у самоактуалізації особи. Психологічні студії доповнюють знання про дружбу описом почуттів та емоцій, які складають основу дружніх взаємин. Соціо-психологічні дослідження доводять зв'язок дружби з феноменом міжособистісної атракції – взаємного тяжіння, що складається з когнітивного / пізнавального компоненту – усвідомлення та осмислення власного емоційного ставлення до іншої людини та водночас певної соціальної установки. Важливим є також висновок науковців про те, що описані риси та властивості дружби є певним ідеалом, еталоном, кодексом дружби, який по-різному втілюється у практику конкретних дружніх взаємин у різні часи, у різних культурах, суспільствах, соціальних групах тощо.

Постулати дискурсологічних студій дозволяють схарактеризувати комунікативні ситуації як такі, що структурують певний дискурс (А. Д. Белова). Особливість комунікативної ситуації «Бесіда друзів» полягає у тому, що вона виступає єдиним репрезентантом дискурсу дружби.

Ментальне підґрунтя комунікативної ситуації «Бесіда друзів» подане базовим для дискурсу дружби концептом ДРУЖБА / FRIENDSHIP. Результати дослідження цього лінгвокультурного концепту засвідчують, що його поняттєвий складник охоплює низку універсальних ознак – близькість, спільність світосприйняття, взаємна прихильність, що проявляється у довірі, підтримці, спільному приємному проведенні часу, а також такі етноспецифічні ознаки як певна прохолодність і дистанцьованість. Ціннісна складова концепту характеризує дружбу як універсальну цінність, котра посідає доволі високе місце на шкалі цінностей англомовного соціуму; аксіологічний зміст концепту демонструє певну амбівалентність, за переваги позитивної оцінки. Лінгвокультурний концепт ДРУЖБА / FRIENDSHIP нерозривно пов'язаний із концептом ДРУГ / FRIEND, який складає його основу.

Проекція концептуалізованого знання про дружбу в площину взаємодії у межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» демонструє фіксованість

її рольової структури та визначає роль суб'єкта як конституювальний чинник цієї комунікативної ситуації. Стереотипна роль суб'єкта – це лінгвоментальний та лінгвокомунікативний конструкт дискурсу, основу якого складає комунікативно актуальне спрощене та типізоване (1) декларативне знання про носія мови (ХТО) та його характеристики (ТАКИЙ), (2) процедурне знання (ДІЄ ТАК); тоді як матеріальною маніфестацією ролі є актуалізоване знання, втілене у мінімальній одиниці дискурсу – висловленні. Реалізація стереотипної ролі в дискурсі має інтеракційну природу, оскільки відбувається лише за умов установлення зв'язку між стереотипним актуальним та актуалізованим знанням усіма учасниками взаємодії.

Стереотипне знання та уявлення про роль ДРУГ у сучасній англомовній лінгвокультурі приписує цю роль знайомій людині, з якою особа спільно проводить час (автономна роль) або родичу чи колезі по роботі (гібридна роль), та охоплює такі рольові ознаки як взаємна прихильність, приємність, відвертість, щирість, довіра, підтримка, допомога, любов. Відповідність суб'єкта дискурсу очікуванням, завданям стереотипом-уявлення про друга, формує канонічну (кооперативну) комунікативну ситуацію «Бесіда друзів», у випадках невідповідності таким очікуванням має місце інший тип цієї комунікативної ситуації – неканонічний (некооперативний).

Другий розділ «Методологія, етапи, матеріал, принципи та методи аналізу ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» в англомовному кінодискурсі» містить виклад засадничих методологічних положень дослідження; опис етапів, котрі разом формують авторську дослідницьку модель; розробку когнітивних моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; надання характеристики джерельній базі дослідження та виклад принципів формування його прикладової бази, а також систематизацію основних принципів і понять, необхідних для аналізу ілюстративного матеріалу.

У методологічному аспекті дослідження спирається на настанови та принципи когнітивно-комунікативного аналізу мови та мовлення, які кореспондують з об'єктом, що вивчається, та сприяють досягненню поставленої мети. Антропоцентризм постає провідним принципом, оскільки дружба належить виключно до світу людини; використання принципу експанціоналізму обумовлено соціально-психологічною природою дружби, її культурною позначеністю тощо; неофункціоналізм / функціоналізм є принципами, застосування яких необхідно для виявлення (1) функції регуляції міжособистісних взаємин, шляхом об'єктивації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», (2) функціональних характеристик висловлень, що вербально втілюють ці ролі. Експланаторність – це принцип, дія якого забезпечена сукупним використанням усіх попередньо згаданих; він забезпечує посилення пояснювального потенціалу дослідження.

Для проведення дослідження в роботі розроблена процедура, що включає три етапи, перший з яких призначено для формування теоретичних та методологічних засад дослідження; другий передбачає розробку когнітивних моделей, що лежать у підґрунті комунікативної ситуації «Бесіда друзів» та складають основу кваліфікації дискурсивних фрагментів, як її вербальних об'єктиваторів, а також формування джерельної та прикладової бази дослідження. Головним у дослідженні є третій етап, котрий має на меті аналіз рольового потенціалу: когнітивних, комунікативних характеристик кожної ролі, специфіки її вербального втілення; взаємозв'язків між актуалізованою суб'єктом роллю та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Статична фреймова модель досліджуваної комунікативної ситуації – її ментальна репрезентація, побудована на основі акціонального фрейму (С. А. Жаботинська).

Частина компонентів цієї моделі є універсальними, властивими кожній комунікативній ситуації (ХТОСЬ (мовець), ЧАС (зараз), МІСЦЕ (тут), ДІЯ, ІНСТРУМЕНТ (мовлення)); інші (МОТИВ, МЕТА) можуть бути різними, відтак диференціювальним компонентом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» виступає РОЛЬ, а наповнення цього компонента (ДРУГ / НЕ ДРУГ) лежить в основі виокремлення двох основних типів цієї ситуації – кооперативного та некооперативного.

Динамічна – сценарна – модель подає комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як процес, що охоплює передініціальну, ініціальну, основну (змістову), завершальну та постзавершальну фази: *Я / ТИ знаємо, що Я / ТИ є ДРУГ; Я / ТИ тут зараз починаємо мовленнєву взаємодію; Я / ТИ діємо як ДРУГ / НЕ ДРУГ; Я / ТИ завершуємо / перериваємо мовленнєву взаємодію; Я / ТИ знаємо, що Я / ТИ є ДРУГ / НЕ ДРУГ.*

Джерельну базу дослідження було сформовано із зразків англomовного кінодискурсу, до неї увійшли кінотвори, що є автентичними, сучасними (датованими останніми десятиліттями ХХ або ХХІ ст.), популярними в англomовному світі. Обрані кінотвори належать до різних жанрів: драми, мелодрами, комедії, бойовика, трилеру.

Під час формування джерельної бази було здійснено перегляд художніх фільмів та серіалів з метою встановлення їхньої відповідності базовій вимозі – наявності основної чи другорядної сюжетної лінії, суть якої у демонстрації дружніх взаємин героїв.

Формування прикладової бази дослідження здійснювалося шляхом аналізу скриптів. Дібрані діалогічні фрагменти визначалися як зразки комунікативної ситуації «Бесіда друзів» на основі їхньої збіжності із сценарною моделлю цієї ситуації. Процес ідентифікації автономної ролі учасника не викликав проблем; ідентифікація зразків діалогів, учасників яких, наскільки

відомо з контексту, пов'язують як дружні, так і партнерські стосунки, виявилася більш складною. Щоб уникнути неточності, для добору таких фрагментів було застосовано два критерії: наявність номінативного позначення ролі ДРУГ або / та тема розмови, яка пов'язана із дружніми, а не партнерськими взаєминами.

Принципи та поняття аналізу фактичного матеріалу дослідження формують основну частину розробленої у роботі дослідницької процедури. До них належать такі: встановлення потенціалу кластерних (О. І. Гридасова) ролей суб'єкта, вербально об'єктивованих у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», на основі співвіднесення мовленнєвого внеску учасника діалогу із рольовими вимогами; виявлення когнітивного підґрунтя кожної окремої ролі, розробка інтеракційного фрейму (Е. Гоффман) її актуалізації; аналіз комунікативних характеристик вербально втіленої ролі (адресантна / адресатна) та типів реакцій комунікативного партнера (реалізація ролі, верифікація / неверифікація приписуваної ролі); виявлення функціональних характеристик висловлення (мовленнєвоактових, змістових (тематичних), структурно-інтеракційних), які є провідними / додатковими у вербальному втіленні певної ролі; з'ясування специфіки релевантних характеристик; опис додаткових (номінативних) засобів вербалізації цієї ролі; встановлення зв'язку між кожною з потенціалу ролей та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

У третьому розділі дисертації **«Потенціал і специфіка актуалізації ролей суб'єкта та їхній взаємозв'язок із параметрами комунікативної ситуації «БЕСІДА ДРУЗІВ» в англomовному кінодискурсі»** виявлено рольовий потенціал у межах кооперативного та некооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; змодельовано інтеракційний фрейм для кожної із зареєстрованих ролей; проаналізовано їхні комунікативні характеристики; вивчено способи та засоби їхнього вербального втілення; встановлено кореляції між актуалізованою роллю суб'єкта та характеристиками комунікативної ситуації, визначено вплив актуалізованих ролей на регуляцію міжособистісних взаємин комунікантів.

У кооперативному типі комунікативної ситуації «Бесіда друзів», де учасники мають на меті підтримання / укріплення дружніх взаємин, зафіксовано актуалізацію таких кластерних ролей: ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ДРУГ-ПОМІЧНИК, кожна з цих ролей має певну специфіку когнітивного, комунікативного та вербального планів та може супроводжуватися номінативним втіленням базової ролі ДРУГ.

Актуалізація ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК формує фатичний метакомунікативний різновид кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів – приємна бесіда», метою якого є спільне приємне проведення часу.

Когнітивну основу реалізації цієї ролі складає інтеракційний фрейм, котрий акцентує взаємну приємність спілкування. Роль ДРУГ-ПРИСМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК актуалізується як адресантна і як адресатна обома / усіма суб'єктами взаємодії.

Провідною функціональною характеристикою висловлень, що є втіленням цієї ролі, виступає мало інформативна тема, яка загалом характерна для *small talk*, однак тематичний репертуар спілкування друзів має певну специфіку – у ньому переважає тематика, що належить до особистісної сфери. Додатковими характеристиками тематизованих висловлень є їхнє функціонування як мовленнєвих актів репрезентативів, директивів, комісивів (промісивів), експресивів. Номінативні засоби в реалізації цієї кластерної ролі є продуктивними, що сприяє інтенсифікації досягнення комунікативної мети. Наприклад:

- (1) *Tom to Hannah: Nobody in the world makes me laugh the way you do. You're my best friend. I just wanna be with you (Made of Honor).*

Реалізація ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА формує у межах досліджуваної ситуації кооперативного типу такий підтип, як «Бесіда друзів – довірлива бесіда».

Ментальною основою вербального втілення кластерної ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА виступає інтеракційний фрейм, у якому на першому плані перебувають уявлення про можливість поділитися з кимось специфічною інформацією та впевненість у тому, що ця людина діятиме на користь мовця. Роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА актуалізує суб'єкт-мовець як адресатну, тоді як інший суб'єкт взаємодії верифікує приписувану йому роль.

Висловлення – вербальні об'єктиватори ролі – мають специфічну (табуйовану чи обмежену в доступі) тему, оскільки повідомлювана інформація або кореспондує з порушенням норми – екзистенційної (небезпечно), правової (незаконно), етичної (неетично), естетичної (неестетично), або / та є такою, котру можна довірити лише близькій людині. Отже, тема виступає провідною функціональною характеристикою у вербалізації цієї ролі. Додатковими характеристиками тематизованих висловлень є їхнє функціонування як мовленнєвих актів репрезентативів прагмасемантичного підтипу повідомлення. Наприклад:

- (2) – *I didn't save up that money.*
 – *Where did you get it?*
 – *I stole it from Giff.*
 – *Just don't say anything, all right?*
 – *I won't (Bad Turn Worse).*
- (3) *You know I never had a brother growing up. And my dad wasn't around very much. And all my friends growing up were, really, criminals (The Dilemma).*

Вживання номінативних засобів у актуалізації цієї ролі загалом не є продуктивним, за наявності таких засобів вони виконують функцію інтенсифікації, або у випадку гібридної ролі, коли комуніканти поєднують ролі ДРУГ і ПАРТНЕР, функцію ідентифікації. Наприклад:

- (4) – *I'm talking to you as a friend, you know that, right?*
 – *Mike, did you not hear me? As a friend, I'm telling you that I didn't call that family* (Case №39).

Актуалізація ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК формує в межах кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» відповідний підтип – «Бесіда друзів – допомога».

Інтеракційний фрейм, що лежить у підґрунті ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК акцентує ідею готовності прийти на допомогу другові, якщо той сам не здатний впоратися із складною ситуацією; два різновиди цього фрейму відбивають різницю у ментальних моделях, покладених в основу вербального втілення ролі особою, яка звертається по допомогу або пропонує допомогу з власної ініціативи.

Роль ДРУГ-ПОМІЧНИК актуалізується одним суб'єктом як адресатна на ґрунті реалізації першого різновиду інтеракційного фрейму (інший співрозмовник верифікує приписувану йому роль) та як адресантна у випадку втілення його другого різновиду (реакція співрозмовника в цьому випадку нерелевантна).

Провідними функціональними характеристиками омовлення зазначеної ролі є мовленнєвоактові / прагмасемантичні: звернення за допомогою спирається на здійснення непрямих мовленнєвих актів директивів-реквестивів, як правило, з експліцитною пропозицією, зобов'язання надати допомогу – мовленнєвих актів комісивів-промісивів з експліцитною / імпліцитною пропозицією, надання моральної підтримки передбачує вживання прямих / непрямих мовленнєвих актів директивів (порада, підбадьорювання) та прямих мовленнєвих актів експресивів з експліцитною / імпліцитною пропозицією. Використання номінативних одиниць в об'єктивації кластерної ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК не є продуктивним і виконує функцію інтенсифікації. Наприклад:

- (5) *House goes to Cuddy's office and asks her: "I need a favor."*
Cuddy: "I'm not in a giving mood."
House: "It'll help us both. I need a shot of morphine in my spine." <... >
Cuddy: "I'll get a syringe" (House MD, Skin Deep).
- (6) *I'm not leaving you, Jim. I'll never do what your father did* (Chatroom)
- (7) *My dad was the same way. That's why I don't like patterns and rules. You gotta go your own way. And you, my friend, are going your own way* (The Way, Way Back).

У межах одного діалогу можлива послідовна вербалізація ролей ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ДРУГ-ПОМІЧНИК або ДРУГ-

ДОВІРЕНА ОСОБА та ДРУГ-ПОМІЧНИК. Відповідно, у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу можливе сполучення таких її підтипів як «Бесіда друзів – приємна бесіда», «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога» або «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога».

Для комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу характерна невідповідність актуалізованої ролі суб'єкта властивим англомовній лінгвокультурі знанням та уявленням про можливі моделі вербальної поведінки друга, що складає основу неузгодженості позицій комунікантів, унаслідок цього їхня бесіда стає *конфліктонебезпечною* («Бесіда друзів – конфліктонебезпечна бесіда»), тобто такою, що загрожує гармонії дружніх взаємин і може призвести до їхнього припинення, або *конфліктогенною* – такою, у ході якої дружні взаємини припиняються («Бесіда друзів – конфліктогенна бесіда»). У обох цих підтипах актуалізуються кластерні ролі ДРУГ-КРИТИК та ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА.

Роль ДРУГ-КРИТИК реалізується на основі інтеракційного фрейму, що висуває у фокус негативну оцінку іншого. У конфліктонебезпечній ситуації це має на меті вплив на таку поведінку (приклад (8)), відповідно зазначена роль вербалізується як адресатна; реакцією співрозмовника є заперечення або виправдання. У конфліктогенній ситуації «Бесіда друзів», за умов видозмін інтеракційного фрейму, негативна оцінка слугує вже не меті впливу на іншого, а підставою розірвання дружніх взаємин (приклад (9)). Роль реалізується як адресатна, реакція співрозмовника не є релевантною, оскільки той, хто вербалізує роль, припиняє відносини дружби, незалежно від того, що каже інший.

У вербалізації цієї ролі задіяні (1) мовленнєвоактові характеристики висловлення (прямі / непрямі мовленнєві акти експресиви – експліцитні / імпліцитні висловлення негативної оцінки); (2) змістова характеристика (тема «негативні риси / вчинки друга»). Номінативні засоби не є продуктивними. Наприклад:

- (8) *Life didn't screw you. You screwed yourself. Take some responsibility for once. Why don't you act like a man for once, because you might like the way it feels. You're a loser. Be a man (Let's Be Cops).*
- (9) *Tom: No! Don't pull that with me! This is not how you treat your friend! Kissing in the copy room? Holding hands in IKEA? Come on! Friends my balls! (500 Days of Summer).*

Реалізація ролі ДРУГ-КРИТИК формує в межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу конфліктонебезпечний та конфліктогенний підтипи, які можуть сполучатися з такими підтипами цієї ситуації кооперативного типу як «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога».

Роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА актуалізується на основі інтеракційного фрейму, в якому на перший план виходить небажання виконувати такі вимоги рольової поведінки, як бути довіреною особою та надавати допомогу.

Відмова виступати довіреною особою може бути спричинена бажанням збереження особистісної дистанції, а отже кореспондувати з конфліктобезпечним підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» (приклад (10)). Різка, немітигована, необґрунтована відмова надати допомогу є конфліктогенною (приклад (11)).

Роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА в обох випадках реалізується як адресантна, реакція співрозмовника у конфліктобезпечній розмові подана висловленням незгоди з позицією іншого, а в конфліктогенній не є релевантною.

Вербалізація цієї ролі здійснюється за рахунок мовленнєвоактових та структурно-інтеракційних характеристик висловлення, а саме: шляхом здійснення мовленнєвих актів репрезентативів – повідомлень та тверджень (незгода, відмова) причому завжди у складі респонсивної репліки. Номінативних засобів не зафіксовано. Наприклад:

(10) – *Please don't take this the wrong way, but I don't want to know about your attempted suicide. I don't want to know about you and the church and the fucking snow, or your sob story in the confessional. All that stuff is private. Okay? There's such a thing as privacy. We can't all go running around dangling our ids.*

– *It was an important moment in my life. I felt I should share it with you.*
Oh, my God (Between us).

(11) – *Um...Yo, I need to borrow some money. I need, like, \$500. But, look, it's an emergency situation.*

– *Get the fuck out of here.*
 – *Come on, man. This is fucking life or death, man.*
 – *Well, you're gonna be dead (Gimme the Loot).*

Утворені актуалізацією ролі ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА конфліктобезпечний та конфліктогенний підтипи комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу можуть сполучатися з такими підтипами її кооперативного типу як «Бесіда друзів – довірлива бесіда» та «Бесіда друзів – допомога».

ВИСНОВКИ

«Бесіда друзів» – це вербалізована розумово-комунікативна взаємодія осіб, які перебувають у дружніх взаєминах; типова комунікативна ситуація, котра зберігається у свідомості індивіда як ментальна репрезентація, а втілюючись у вербальну форму, реалізує функцію регуляції суспільно важливих дружніх стосунків.

У складі дискурсу дружби зазначена комунікативна ситуація є єдиною, що формує цей різновид неінституційної, діалогічної за формою когнітивно-комунікативної діяльності, котрий має свою лінгвокультурну специфіку в англomовному соціумі.

У статичній моделі комунікативної ситуації «Бесіда друзів», побудованій на основі акціонального фрейму, конституювальним елементом виступає *роль*, тоді як інші є або спільними для всіх ситуацій вербальної взаємодії, або не мають визначених характеристик. Наповнення елементу *роль* складає основу розрізнення двох основних типів цієї ситуації: канонічного – кооперативного (актуалізується роль ДРУГ) та неканонічного – некооперативного (актуалізується роль НЕ ДРУГ).

Динамічна модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів» подана у вигляді сценарію, який демонструє перебіг діалогу в сукупності його передініціальної, ініціальної, основної (змістової), завершальної та постзавершальної стадій. На передініціальній стадії учасники (або принаймні один з них) мають знання та уявлення про іншого, як про ДРУГА. У ході перебігу взаємодії та по її закінченні це знання або залишається незмінним, якщо суб'єкти актуалізують роль ДРУГ (кооперативна «Бесіда друзів»), або ж зазнає певних змін чи взагалі перетворюється на протилежне, коли суб'єкт реалізує роль НЕ ДРУГ (некооперативна «Бесіда друзів»). ДРУГ / НЕ ДРУГ є базовими ролями, котрі зазнають конкретизації у кластерних ролях.

Потенціал ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу охоплює такі: ДРУГ-ПРИСМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДОВІРЕНА ОСОБА, ПОМІЧНИК. За спільної мети актуалізації цих ролей (підтримання / укріплення дружніх взаємин), кожна з них має в основі специфічну ментальну модель (інтеракційний фрейм), спільні / відмінні риси комунікативного плану (адресантна / адресатна роль) та вербального втілення (змістові, актомовленнєві, структурно-інтеракційні характеристики висловлення, продуктивність використання номінативних засобів і їхні функції).

Некооперативний тип комунікативної ситуації «Бесіда друзів» охоплює два підтипи – конфліктонебезпечний, що послаблює дружні взаємини, та конфліктогенний, котрий спричиняє до їхнього розірвання. В обох підтипах зафіксовано ролі КРИТИК та БАЙДУЖА ОСОБА, де вони виконують функцію негативного впливу на міжособистісні взаємини комунікантів. Когнітивні основи, комунікативні характеристики, особливості вербального втілення демонструють різницю між цими ролями, а також зазнають певних видозмін залежно від підтипу некооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Підбиваючи підсумки викладеному, стверджуємо, що застосований у роботі підхід дав можливість звести усе розмаїття комунікативних практик англomовних суб'єктів різного віку, соціального статусу тощо, пов'язаних дружніми стосунками, до певного конкретного набору типів та підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів», визначених актуалізованою у цій ситуації роллю суб'єкта. Виявлені в ході дослідження особливості ролей засвідчують наявність у них певних спільних рис – відповідності / невідповідності рольовим правам та обов'язкам, а разом з цим і відмінностей когнітивного, комунікативного, вербального плану. Лінійні / нелінійні кореляції між роллю суб'єкта та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» дозволяють стверджувати про підтвердження гіпотези роботи.

Перспективи подальших студій вбачаємо в залученні до аналізу актуалізації виявлених ролей не лише вербальних, але й невербальних компонентів комунікації; з'ясуванні специфіки спілкування друзів у різних лінгвокультурах, різних соціальних і вікових групах; дослідженні ролей, актуалізованих різними типами дискурсивних особистостей.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. **Мусаєва Р. Ш.** Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «ДРУЖНЯ БЕСІДА». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2014. № 1124. С. 137–143.
2. **Мусаєва Р. Ш.** Особливості актуалізації ролі Друг-Приємний співрозмовник у ситуації «Бесіда Друзів». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2015. Вип. 81. С. 119–125.
3. **Мусаєва Р. Ш., Фролова І. Є.** Когнітивно-комунікативні параметри актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА комунікативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Іноземна філологія*. 2019. Вип. 132. С. 90–102. (Особистий внесок здобувача полягає в доборі та систематизації фактичного матеріалу).
4. **Мусаєва Р. Ш.** Ролі суб'єкта в некооперативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2019. №90. С. 13–19.

Наукова праця в зарубіжному спеціалізованому виданні:

5. **Мусаєва Р. Ш.** Моделі когнітивної ситуації “Бесіда друзів”. *Science and Education: a New Dimension. Philology*. 2019. Vol. VII(61), Issue: 210. P. 49–51.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. **Мусаєва Р. Ш.** Дружня Бесіда в термінах дискурсології // Сучасна Англістика і Романістика: перший рубіж нового тисячоліття : матеріали V міжнар. наук. форуму, Харків, 18 вересня 2013 р. Харків, 2013. С. 125–126.
7. **Мусаєва Р. Ш.** Специфіка структури Ролі Друг // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: матеріали XIV міжнар. наук. конф., Харків, 27 березня 2015 р. Харків, 2015. С. 148–149.
8. **Мусаєва Р. Ш.** Різновиди комунікативної ситуації «Бесіда Друзів» // Сучасна Англістика: до 85-річчя кафедри англійської філології: матеріали VI міжнар. наук. форуму, Харків 23 вересня 2015 р. Харків, 2015. С. 89–90.
9. **Мусаєва Р. Ш.** Діапазон ролей у некооперативній комунікативній ситуації «Бесіда Друзів» // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: матеріали XVI наук. конф. з міжнар. участю, Харків, 3 лютого 2017 р. Харків, 2017. С. 84–85.
10. **Мусаєва Р. Ш.** Вплив ролей суб'єкта на розвиток комунікативної ситуації «Бесіда Друзів» // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: матеріали XVII наук. конф. з міжнар. участю, Харків, 1 лютого 2018 р. Харків, 2018. С. 117–119.
11. **Мусаєва Р. Ш.** Динамічна модель комунікативної ситуації «Бесіда Друзів» // *Modern philological research: a combination of innovative and approaches: Conference Proceedings*, Tbilisi, April 27–28, 2018. Tbilisi, 2018. С. 181–183.
12. **Мусаєва Р. Ш.** Об'єктивація ролі Друг у професійних дискурсах // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів: матеріали VII всеукр. наук. конф., Харків, 21 березня 2020 р. Харків, 2020. С. 86–89.

АНОТАЦІЯ

Мусаєва Р. Ш. Особливості актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» (на матеріалі англomовних ігрових кінотворів). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2020.

Дисертацію присвячено вивченню потенціалу та специфіки актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», змодельованій в англomовному кінодискурсі. Роль суб'єкта визначено як чинник диверсифікації типів та підтипів цієї ситуації. Доведено, що в її кооперативному типі реалізуються ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДОВІРЕНА ОСОБА, ПОМІЧНИК, котрі утворюють відповідні підтипи, а у некооперативному – ролі КРИТИК та БАЙДУЖА ОСОБА, які наявні в обох підтипах – конфліктонебезпечному та конфліктогенному. Виявлено специфіку когнітивного та комунікативного аспектів кожної ролі, встановлено функціональні характеристики висловлень, що її об'єктивують; систематизовано мовні засоби, задіяні у вербалізації певної ролі, з'ясовано їхнє функціональне навантаження.

Ключові слова: дискурс, комунікативна ситуація «Бесіда друзів», когнітивні моделі, комунікативні параметри, функціональні характеристики висловлення, мовні засоби, англійська мова.

АННОТАЦИЯ

Мусаева Р. Ш. Особенности актуализации ролей субъекта в коммуникативной ситуации «Беседа друзей» (на материале англоязычных игровых кинопроизведений). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2020.

Диссертация посвящена изучению потенциала и специфики актуализации ролей субъекта в коммуникативной ситуации «Беседа друзей», смоделированной в англоязычном кинодискурсе. Роль субъекта определена как фактор диверсификации типов и подтипов данной ситуации. Доказано, что в её кооперативном типе реализуются роли ДРУГ-ПРИЯТНЫЙ СОБЕСЕДНИК, ДОВЕРЕННОЕ ЛИЦО, ПОМОЩНИК, которые образуют соответствующие подтипы, а в некооперативном – роли КРИТИК и БЕЗРАЗЛИЧНЫЙ ЧЕЛОВЕК, присутствующие в обоих подтипах – конфликт отпуском и конфликтогенном. Выявлена специфика когнитивного и коммуникативного аспекта каждой роли; установлены функциональные характеристики высказываний, которые её объективируют; систематизированы языковые средства, задействованные в вербализации определённой роли, определена их функциональная нагрузка.

Ключевые слова: дискурс, коммуникативная ситуация «Беседа друзей», когнитивные модели, коммуникативные параметры, функциональные характеристики высказывания, языковые средства, английский язык.

ABSTRACT

Musayeva R. Sh. Specifics of Subject's Roles Actualization in the Communicative Situation “Conversation between Friends” (based on English feature films). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, Speciality 10.02.04 – Germanic languages. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2020.

This dissertation presents a study into the potential and nature of the roles that English-speaking communicants adopt in the situation “Conversation between Friends”. These roles comprise cognitive, communicative and verbal specific features which account for the variations of types and subtypes of this communicative situation.

The data subject to analysis includes the scripts of authentic modern popular feature films and film series which model the communicative situation “Conversation between Friends”.

Underpinned by the principles of communicative-discursive analysis, the research is a sequence of three stages which in their entirety have made it possible for the researcher to achieve the aim of the dissertation.

The communicative situation “Talk of friends” is the only one to represent the discourse of friendship. The static cognitive model of this situation brings to light its constitutive component – the role of the subject. The dynamic situational model includes the pre-initiative, initiative, main (content), closing, and post-closing stages. At the pre-initiative stage, communicants’ knowledge about each other is that of A FRIEND; depending upon the roles realized at the following stages, this knowledge can be preserved or changed.

Actualizing the declarative and procedural knowledge underlying the role of A FRIEND results in the cooperative type of the communicative situation “Conversation between Friends”. Violating the knowledge underlying this role means that a participant realizes the role NOT A FRIEND which leads to the uncooperative type of this situation.

The roles A FRIEND / NOT A FRIEND are basic ones; both of them embrace a number of cluster roles.

The realization of each cluster role rests on the interactional frame that reveals specific features of the discourse subject’s mental, communicative and verbal activity. These roles are realized by one or both (all) participants as the speaker’s or addressee’s ones. The utterances in which the roles are actualized may perform different functions: speech act / pragmasemantic, content / thematic, conversational. The verbal means of nominating the basic roles can also be used; they are characterized by different productivity and functional value.

The role potential for the cooperative type of the communicative situation “Conversation between Friends” includes the following varieties: A FRIEND – A PLEASANT INTERLOCUTOR, TRUSTWORTHY PERSON, HELPER. These role correlate with the subtypes of the cooperative communicative situation “Conversation between Friends – pleasant conversation, trustful conversation, help”.

The role potential for the non-cooperative situation type is represented by the following range: A FRIEND – A CRITIC, INDIFFERENT PERSON. They both can be realised in the subtypes of the communicative situation “Conversation between Friends” of the non- cooperative type – conflicting and confrontational.

The impact of the actualized subject's roles results both in the formation of the communicative situation “Conversation between Friends” types and subtypes and in preserving / strengthening or deteriorating / breaking participants' interpersonal friendly relations.

Within one dialogical interaction, several cluster roles can be actualized, which accounts for the combination of the communicative situation types and subtypes.

Key words: discourse, communicative situation “Conversation between Friends”, cognitive models, communicative parameters, functional features of an utterance, verbal means, the English language.

Підписано до друку 01.09.2020.
Формат 60 x 90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 1409/2020/2. Ум. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна

Надруковано ФОП Сверделов М. О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО №971661 від 13.12.2005